

1. Fejléc Aldus Aristoteles kiadásából 1495—1498.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁBAN LEVŐ ALDINÁK LEÍRÓ JEGYZÉKE.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

(Első közlemény, három szöveggéppel.)

2. Kezdőbetű
ugyanonnan.

A RÉGEBBEN sokat hangoztatott kívánság, mely egy-egy nyilvános könyvtár összes anyagát felölelő nyomtatott katalógusok kiadására irányult, újabban — miután néhány világhírű gyűjtemény, minő például a párisi *Bibliothèque Nationale*, már hozzáfogott a nagy anyagi áldozatokkal járó terv megvalósításához — a szakkörök részéről mind kevesebb méltánylásban részesül. A megvalósulás nyomába lépő tapasztalatok ugyanis arról győzték meg a szakembereket, hogy a több százezer kötetre rúgó könyvtárak katalógusainak kinyomatása korántsem biztosít a használat részére oly gyakorlati előnyöket, melyek a megvalósításhoz szükséges áldozatokkal arányban állának. Hogy erről meggyőződjünk, elég csak egy futólagos pillantást vetnünk a *Bibliothèque Nationale* könyvkészletéről kiadott katalógus eddig megjelent tizenhárom kötetére, melynek minden egyes íve sajtó alá adatása pillanatában tüntetvén fel a könyvtár megfelelő részének állapotát, legelső kötetekben már ma is, midőn alig másfél betűre való jelent meg belőle, tetemes pótlásokra szorul, az utolsó betű befejező kötetének több évtized után remélhető megjelenésekor pedig nem csak az újabb szaporulat, de a felállítás, szakosztályozás módjában esetleg elkerülhetetlen változások folytán is, teljesen el fog avuini.

Ilyen s hasonló tapasztalások nyomán egyre erősödik az a felfogás, mely a nyilvános nagy könyvtárak teljes jegyzékének kinyomatása helyett anyaguk egyes becsebb részeinek közre-

adását sürgeti. Ennek a felfogásnak kívántunk mi is némi szolgálatot tenni, a midőn a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi orsz. könyvtárának tekintélyes anyagából a világhírű *Aldus*-czég nyomdatermékeit kiválasztva, azok részletes leíró jegyzékének megszerkesztésére s kiadására vállalkoztunk.

Választásunk igazolására szükségesnek látjuk azonban, legalább néhány rövid szóban, méltatni az *Aldinák* nyomtatástörténeti jelentőségét.

Ha ezelőtt 20—25 évvel fogunk e jegyzék kiadásához, eszünkbe se jut az Aldinákat méltató sorainkkal eljárásunk igazolására törekedni: hiszen akkoriban e velencei nyomdász-dinasztia a hivatásos könyvtárosok s a magángyűjtők szemében egyaránt oly magasan állott, hogy műhelyeik termékei, különösen az öreg *Aldus Manutius* s fia *Paulus*-éi, a gyűjtemények legféltettebb kincseihez soroztattak! Az a folytonos értékváltozás azonban, melynek nemcsak a tőzsdén jegyzett anyagi, hanem legnemesebb szellemi termékeink is szüntelen ki vannak téve — gondoljunk csak az oly szellem-óriások mint *Homer* és *Virgíl*, *Cornelle* és *Racine*, *Schiller* és *Goethe* értékelésének folytonos, mondhatnók periodikusan fellépő ingadozásaira — az *Aldus*-ok, s velük egyidejűleg az *Estienne*-k, *Elzevir*-ek, *Plantin*-ok s egyéb bibliográfiai hírességek nyomtatványait sem kímélte meg.

E jelenség általános okait kutatva azt tapasztaljuk, hogy a szellemi értékelés terén mutatkozó örökös ingadozások legfőbb forrása az emberi lélek állhatatlanságában rejlik, mely folytonos változatosságra törekedve, bennünket szellemi életünk minden kicsiny és nagy megnyilatkozásában szüntelen irányváltoztatásra késztet s egy pillanat alatt értéktelenné teszi számunkra azt, ami az imént még vágynak Mekkája volt.

Az emberiség ezen eredendő fogyatkozása a rendesnél is fokozottabb mértékben van meg az amatőrök, bibliofilek lelkületében, a logikátlanság szeszélyével változtatva meg máról holnapra a gyűjtésre kiszemelt tárgyak *praetium affectionis*-át. S a legsajnálatosabb az ebben a dologban, hogy a *pretium affectionis*-szal együtt a tárgyak benső, hogy úgy mondjuk, abszolút értéke is ki van téve az ingadozásnak, s gyakran megesik, hogy valójában becs nélküli, de a divat hóbortjától felkapott kuriozumok, legalább ideig-óráig, meggátolják a valóban értékes anyag kellő érvényesülését.

Felfogásunk szerint ilyen helyzetben vannak jelenleg az Aldinák is: nyomdásztörténeti jelentőségük, dokumentáris értékük a hozzáértő előtt minden kétségen felül áll, de abszolút becsük érvényesülésének ez idő szerint útját szegi az amatőrök más irányban megnyilatkozó szenvedélye.

E szenvedély egy újabb irányváltoztatásánál épen nincs kizárva, hogy az Aldinák ismét kellő méltánylásban ne részesüljenek, ha mindjárt nem is érik el többé az értékelésnek azt a csúcspontját, melyre a divat szeszélye szokott túlzásaival egykor fölemelte. E kedvező fordulat biztosítékai egyrészt az Aldinák — első sorban a görögök — szövegtörténeti jelentősége, melynek tisztán históriai értékéből az újabb s aránytalanul fejlettebb filológiai munkálatok semmit sem vonhatnak le, másrészt azok a külső, formai szépségek, melyeket az öreg *Aldus Manutius* találékonyságának, finom ízlésének s fejlett művészi érzékének köszönhet a nyomdász technika.

Aldus Manutius, vagy olaszosan *Aldo Manuzio*, 1450 körül született a Róma közelében fekvő Bassianóban (innen *Romanus* mellékneve) s klasszikai tanulmányait Rómában, de főleg Ferrarában végezte, a honnan az 1482-ben kitört háború alkalmából tanulótársa s pártfogója *Pico della Mirandola* kastélyába menekült, hogy továbbra is háborítatlanul folytathassa tudós kutatásait. A mirandolai kastélyban *Aldus* egy *Adramythenos Emmanuel* nevű görög menekülttel találkozott, s kettejüknek szinte két évig tartó, mindennapos érintkezése eredményezte azt a jártasságot, melylyel *Manutius* a görög filológiában később annyira kitűnt. Mirandolából *Aldus Pico* nővérehez az özvegy *carpii* hercegnőhöz költözködött, a kinek udvarában mint *Alberto Pio* és *Leonello* hercegek nevelője 1490-ig működött.

Aldus Manutius ez évben költözködött át Velenczébe, hogy partfogói pénzén az azóta lerombolt augusztinus-templom közelében könyvnyomtatóműhelyt rendezzen be magának, ama régóta táplált szándékának megvalósítására, hogy az akkori tudományos igényeknek megfelelő, gondos kiállítású görög auktor-kiadásokkal lássa el a humanista világot.

Hogy miért esett *Aldus* választása e szándéka kivitelénél épen Velenczére, annak magyarázatát egyrészt a hatalmas köztársaságnak, jórészt *Besario* bibornok hagyományából oda került,

gazdag görög kéziratgyűjteményében, másrészt az ott megtelepedett tekintélyes görög kolóniában kereshetjük, két oly körülményben, mely *Aldust* nem csak megfelelő anyaggal, hanem használható segítő társakkal is kecsegtette.

Ehhez vehető még Velenczének nyomdásztörténeti jelentősége. Valóban nincs városa egész Itáliának, melyben a könyvnyomtatás ily termékeny talajra talált volna. *Gutenberg* találmányát *Johannes de Spira* (Speyer) 1469-ben honosította meg a lagunák városában s alig három évtized alatt oly hatalmas fejlődésnek indult, hogy 1500-ig *Proctor* indexe szerint 151 nyomda működött falai között! . . .

Aldus műhelyének első, kelettel ellátott terméke *Lascaaris* görög nyelvtanának negyedréti kiadása 1495-ből, mely, igaz hogy csak töredékes állapotban, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is megvan.

Az első kísérleteket követte 1495. novemberében a XV. sz. legtekintélyesebb könyvkiadói s mondhatni irodalmi vállalkozása: *Aristoteles* munkáinak első foliánsa, melynek ötödik és utolsó kötete 1498-ban hagyta el a sajtót. E nagyszabású vállalat mellett *Aldus* úgy a maga erejéből, mint más humanisták közreműködésével, a kiket az általa a görög nyelv művelésére alapított *Neacademiában* gyűjtött maga köré, több más kisebb terjedelmű latin és görög kiadványt is közre bocsátott; többek között *Colonna* Ferencz dömés páter remekül illusztrált *Hypnerotomachia* Poliphili című allegorikus regényét, melynek mesteri fametszeteit egyre-másra *Bellini*, *Carpaccio*, *Boticelli* s *Barbari* műveinek tartották a szakértők s ha feltevésük nem is nyert beigazolást, annyi kétségtelen, hogy e nyomtatványban elsőrangú műalkotásokkal találkozunk. Könyvtárunkban, sajnos, a *Hypnerotomachia*-nak sem ez az első, sem pedig 1545-iki második kiadása nincs meg.

Technikai szempontból *Aldus* működésének az ősnomtatványok korszakába eső ezen első hat éve semmi különösebb jelentőséggel sem bír. Görög könyveihez *Aldus* ugyan új metszésű betűket használt, melyekhez állítólag *Musurus* kézírása szolgált mintául, de az ő görög betűi korántsem oly szépek és világosak, mint azok, melyeket az *Aldust* megelőző olaszországi görög nyomtatványokban találunk, s számtalan abre-

viaturáival szinte napjainkig elidomtalanította a görög szedés esztetikáját.¹

Aldus legfontosabb újításai már az új századba esnek. Az eddig divatos folio és kvárt alakú könyvek használata és szállítására éppen nagyságuknál fogva igen kényelmetlennek, nehézkesnek bizonyult s azok a kor egyre erősödő s mind szélesebb körben jelentkező tudományos szükségleteit csak tökéletlenül elégítették ki. *Aldus* elhatározta, hogy javít a helyzeten s 1501-től kezdve, a legolvasottabb auktorokat kis nyolczadrétű, kényelmesen zsebre-vágható formában adta ki. Az alak megváltoztatása szükségkép egy másik reformot is vont maga után: az eddigi ormóttan betűknek a könyv új arányainak megfelelő kicsinyítését. *Aldus* e célból egészen különleges formájú, az írást utánzó rézsutos betűket hozott forgalomba, az ú. n. dölt-, kurziv-, olasz- vagy aldina-betűket, melyeket a közismert hagyomány szerint mesterünk *Petrarca* kézírása nyomán metszetett. Az új betűkkel, új alakban megjelent első szerző *Vergilius* volt, mely ma a legritkább kötetek közé tartozik.

E két jelentős reformhoz járult később harmadiknak az *Aldus* nyomdájával kapcsolatos könyvkötő-műhely munkássága, mely Európában is általánossá tette a Keleten dívott, aranynyomású maroquin-nal borított kéregpapírtáblákat s kiinduló pontul szolgált egy új könyvkötészeti típus, az ú. n. *Grolier*-kötés kialakulásához.

Aldus új alakú kiadványainak óriási sikere volt s legott egész sereg utánzót teremtett. *Aldus*, hogy a jogtalan utánzókkal szemben üzleti érdekeit megvédelmezze, már 1502. elején kért és kapott Velence tanácsától egy kiváltságlevelet, mely legalább Velence területére nézve 10 évre biztosította a feltalálónak fáradozása gyümölcseit. E privilégium azonban, a velencei köztársaság területének korlátoltsága folytán, korántsem elégítette ki *Aldust*, a ki a szenátusnál hatalmasabb védőt keresett s talált is *VI. Sándor* pápa személyében. *VI. Sándor* pápa 1502. deczember 17-én kelt kiváltság-levelében, ugyancsak tíz évre, egyházi átok terhe alatt tiltotta el az összes olaszországi könyvnyomtatókat az *Aldus*-féle

¹ V. ö. *Proctor*, The printing of greek in the XVth century. Oxford 1900. Idézve *Fumagalli*, Lexicon typographicum Italiae-ben Florence, 1905. 478 l.

sajtó termékeinek jogosulatlan utánzatától. A privilégiumot 1513. január 27-én *II. Gyula* pápa, majd ugyanez év november 28-án *X. Leó* pápa is megújította, ez utóbbi újabb tizenöt esztendőre biztosítva *Aldus*nak az eddig élvezett monopoliumot.

Sietünk megjegyezni, hogy ez a monopolium csak papíroson volt meg. Külföldön, főként Lyonban, de sőt Olaszországban is, a pápai kiváltságlevelek daczára vigan folyt az Aldinák jogosulatlan utánnyomása s *Aldus* minden tiltakozása sem volt képes e rút visszaélésnek útját állani.

Az utánnyomás megnehezítésére vette fel *Aldus* híressé vált nyomtatójegyt, a szigony köré tekerődző delfint is, melylyel először 1502-ben, a *Poetae veteres* II. kötetében találkozunk (lásd az ábrát jegyzékünk megfelelő helyén) s melyet többféle változatban utódai — sőt elvértve utánczói — is alkalmaztak.

Aldus Manutius 1515-ben halt el: nyomdájából az ő életére eső husz évben nem kevesebb mint 126 mű került ki sajtó alól; közte két teologiai, 16 történeti, 20 esztétikai munka, míg a többi szövegkiadás és iskolai kézikönyv.

Aldus halála után a nyomdát 1529-ig apósa s négy kiskorú árvájának gyámja *Andrea Torresano de Asula* vezette tovább »In aedibus Aldi et Andreae soceri« czéggjelzés alatt.

Aldus harmadszülött fia, *Paulus Manutius* huszonegy éves korában, 1533-ban vette át az üzletet és sokféle válságon keresztül, de atyja hagyományaihoz méltó szinten tartotta nyomdája hírnevét egész 1574-ben bekövetkezett haláláig. Miként atyja, *Paulus* is a tipografust a filologussal egyesítette magában s élénk részt vett kora humanista mozgalmában. Így a *Frederico Badoero* által 1558-ban alapított *Academia Veneziana*- vagy máskép *Academia della Fama*-nak egyik oszlopos tagja volt s mint ilyen a társaság nyomdájának vezetésére is vállalkozott, a mely két év alatt (1558—59) vagy husz csinosan kiállított s ma már meglehetősen ritka kötetet produkált. E rövid életű vállalatnak a *Hir istenasszonyát* ábrázoló érdekes nyomtatójegyt jegyzékünk megfelelő helyén találja az olvasó.

IV. Pius pápa, méltányolva *Paulus Manutius* tehetségét, *Seripando* bibornoka tanácsára 1561-ben Rómába hívatta őt, hogy az újra megnyílt tridenti zsinat nyomdai szükségleteinek fedezésére a Szent-szék költségén felállított műhely vezetőjé-

nek megnyerje. *Paulus* elfogadta a megtisztelő megbízatást s az új nyomda első terméke gyanánt 1562. február havában kiadta *Pole* bibornok De concilio írt értekezését. E sajtó legfontosabb termékei a tridenti zsinat határozatainak 1563-iki, római lapszámozású folió kiadása s az 1566-ban megjelent káté, melynek latinságát maga a nyomdafőnök vizsgálta felül. E nyomda termékei *explicit*-jükben az »in aedibus Populi Romani« kitéltet viselik, annak jeléül, hogy költségei városi adókból fedeztettek.

IV. *Pius* pápa halálával *Paulus Manutius* állása komolyan megrendült s hősünk belefáradva az elhatalmasodó ellenségeivel folytatott meddő küzdelembe, 1570-ben lemondott állásáról; egy időre el is hagyta Rómát, de 1574-ben ismét visszatért az örök városba, a hol még ez évben elhunyt.

Velenczében *Paulus Manutius* távozása óta fia az ifjabb *Aldus* (1547—1597.) vezette az ősi nyomda ügyeit; de csak névlegesen: valójában teljesen a humanista tanulmányoknak szentelte idejét s a sajtó igazgatását *Nicolo Manassi*-ra bízta, a ki azt úgy látszik az utolsó években tulajdonába is átvette. Maga az ifjabb *Aldus* meglehetősen hányatott életet élt: megfordult Bolognában, Pisában s Rómában is, a hol élete végére meg is telepedett, sőt ősei iparához is visszatért, a mennyiben *Domenico Basa*-val együttesen ő vezette az V. *Sixtus* pápa alapította Stamperia Vaticana-t. Halála 1597-hen következett be; vele a nagy nyomdászcsalád utolsó férfi sarjadéka szállt sírba.

Ime főbb vonásokban az *Aldus Manutius* alapította könyvnyomda története: a három nemzedék keze alól Velence e leg-hiresebb sajtójából száz év alatt 823 mű került ki, nem számítva ide azt az 50 kétes nyomtatványt, mely közül pedig nem egy valószínűleg ugyancsak az ő műhelyük terméke. E nagy tevékenységről tanuskodó kiadványok tipográfiai szépsége s nyelvészeti jelentősége, mint már fentebb is jeleztük oly szellemi tőkét képviselnek, melyből a három *Manutius* évszázadokon át fenn tudta tartani hírnevét s azt a messze jövőnek is biztosítja.

Dolgozatunk további részében azon Aldinák leíró jegyzékét adjuk, melyek a M. N. Múzeum Széchényi könyvtárában találhatóak. Az olvasók katalogusunkban, mely némelyek ízlése szerint talán kissé részletesebb a kelleténél, minden egyes kötetre nézve nem csak általános könyvészeti leírást fog találni benne, hanem

azon, sokszor aprólékos részletek, körülmények gondos feltüntetését is, melyek az illető kötetek eddigi sorsára, speciális állapothoz vetnek fényt s ily módon könyvészeti czikkelyeinket mintegy individualizálják. Még csak azt említem meg, hogy a latin szöveget — a mennyire ezt a nyomda rendelkezésére álló betűanyag megengedte — változatlan formájában, összes rövidítéseivel és sajtóhibáival együtt adtam a reprodukált részletekben. A görög szövegnél azonban — tisztán technikai okokból — a nagyszámú ligatúrákat kénytelen voltam felbontani, a helyesírási következetlenségeket, sőt inkorrektégeket azonban itt is gondosan megőriztem. Még csak azt említem meg, hogy a görög szöveg korrekturájánál dr. *Schmidt* József főgymn. tanár volt szíves segíteni: nagy fáradsággal járó, lelkiismeretes közreműködéséért fogadja e helyen is hálás köszönetemet!

A jegyzék — szigorú időrendi egymásutánban — a következő:

1495.

1. (Constantinus Lascaris: Grammaticae graecae epitome. Venetiis, 1495.)¹

1^a l. (A_i jelzéssel) ALDVS Manucius Romanus Studiosis S. P. D. || NIHIL Prætermittere est animus quod utile credamus || stb
 2^a l. ALPHABETVM GRAECVM CVM || Multiplicibus litteris || 8^b l. ABBREVIATIONES PER PVLCHRAE scituq- || bus frequentissime graeci utuntur indifferenter & imprim- || cipio & in medio & in fine uerfus. || 9^b l. Ε'ΥΧΗ' κυριακή. ΠΑ'ΤΕΡ' ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρα || νοῖς stb.
 8-ik sor: Α'σπασμός τοῦ ἀγγέλου πρὸς ἀγιωτάτην παρενον. || 12-ik sor: ἜΙΣ ΤΗ'Ν ἌΥΤΗ'Ν Ε'ΤΕ'ΡΑ. || 21-ik sor... Σύμβολον τῶν Α'ποστόλων. || (V. ö. a 3. ábrával.) Ezekkel párhuzamosan 10^a l. Oratio dominica. Pater nofter qui in cœ || lis stb. 8-ik sor: Salutatio Angeli ad beatiffimam uirginem. || 12-ik sor: AD EANDEM ALTERA. || 21-ik sor: ... Symbolum apostolorum. || 10^b l. alulról az 5-ik sor: Ε'ουγγέλιον τοῦ ἀγίου Ἰωάννου. || 11^a l. alulról az ötödik sor: Euangelium Sancti Joannis. 11^b l. 15-ik sor: ΧΡΥΣΑ' ἔπη τοῦ Πυθαγόρου. || 12^a l. 15-ik sor: CARMINA AVREA PYTHAGORAE. || 14^b l. 13-ik sor: ΣΤΙΧΟΙ ΕΙΣ ΤΟ'Ν ΦΩΚΥΑΙ'ΔΗΝ. || 20-ik sor: Ε'ἶΣ ΤΟ'Ν Α'ΥΤΟ'Ν ἔτεροι. || 23-ik sor: ΦΩκολίδου ποίημα νοθετικόν. || 15^a l. 13-ik sor:

¹ V. ö. Hain. Repertorium bibliographicum. Nr. 9924.

VERSVS IN PHO CYLIDEM. || 20-ik sor: IN EVNDEM ALTERI. ||
 23-ik sor: PHO CYlidis poema admonitorium. || 24^b l. Habetis ingenui
 Adolefcentes & studiofi bonarum lit || teratū stb. végén: VALETE
 VENETHIS · M · || CCCC · LXXXV. || OCTAVO || MARTII.

ΕΥΧΗ κυριακή. ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ ΟΣΥ ΤΟΙΣ ΎΡΑ
 νοίς άγια καθήλωτόνομάσθε έλθέτ ή βασιλεία σή.
 ρηθήτ τή θέλημάσθώς εν ύρανώ ή επί τής γής
 τόν άρτ)ήμών τόν επιονσίον δός ήμίν σήμερον. ή
 άφεσί ήμίν τά όφελήματα ήμίων. ώς ή ήμείς άφίε
 μερτ) όφειλέτ) ήμίων καί μη είσενεγκής ήμάς είς
 πειρασμόν άλλά ρήσαι ήμά από τού πονηρού. Αμήν
 Αποστομός τή άπέλο προς άγιωτάτην παρθενον.
 ΧΑΪΡΕ κεχαριτωμένη Μαρία όκυελοσ μετά σή
 διλογημένη σν σύγκαιξι. ή δόλν ήμείν ό καρπός
 τ) κοιλίας σου. Οτι σωτήρα έτεκ) τ) ψυχή ήμ).

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΗΝ ΕΤΕΡΑ.

Χαίρε δέασοιρα μητόρ έλέψ) ρών. Γλυκύτης. ή έλ
 πής ήμίων χαίρε προς σε βοώμ οι τής Ευας έξορ
 σοι παίδεσ) προς σε άτερίζομ) σενάροντες ή τρη
 νοώτ) εν τήδε τή λού κλαυθμών) κοιλαδί άγε
 δη σωπήορε ήμίων) άσπλαχνουσσ) όφθαλμ)ς
 έφ) ήμάς έπιστρέψον) ΙΗΣΥΟΝ τόν ήλωτή ήμίνου
 κ) π)ρ) κοιλάσθ) μετά τήν ύπεροριάν) ταυτην
 ήμίν άνάδ' έξορ. ώ επιεκής. ώ άσπλαγχνεσώ γλυ
 κασμε παρθενε Μαρία. Συμβολ) τ) Αποσόλ)
 Πισθώ είς ένα θε) πατέρα πάνγκραρρ) ποιη
 τ) ύρανού) ή γής) όρατών) τε πάντ) ή άορατ). ή είς
 ένα κυρί) Ιησοώ) χρισ) τ) ή) τόν θεόν) τ) μονογενή ή
 τ) εκ τόν) προς γεννηθέντα) προ πάντων) τ) αίωνων).

4-rét. Lapnagyság: 13·4 × 18·8 cm. Ívek jelzése A—C. Lapok száma: 24 (48 oldal). A latin szöveg antiqua betűvel nyomtatva; élő oldalczímek, örjelek nincsenek. Sorok átlagos száma oldalankint 24.

Az itt leírt példány, töredéke a zárjelbe tett czimen ismeretes nyomtatványnak, mely *Aldus Manutius* sajtójának első datált, igen ritka terméke. *Hain* leírása szerint az egész mű 141—164. levele. Puha pergamenkötésű kolligatumban. Könyvtári jegye. **Inc. c. a. 877.** (coll. nr. 2.)¹

1495.

2. Theodori (Gazae) introductivae Grammatices libri quatuor etc. Venetiis, 1495.

1^a l. In hoc uolumine hæc infunt. Theodori Introductivae grāmatices libri quatuor. ¶ Eiusdem de Mensibus opusculum sane quāpluchtū (*sic!*) Apollonii grāmaticī de constructione libri quatuor. ¶ Herodianus de numeris. ¶ 1^b l. ALDVS MANVCIVS ROMANVS LECTORI. S. D. ¶ NON Sum nescius studiose lector hanc Apollonii Theodoriq; grammaticen uifum- ¶ iri stb. 2^a (α_{II} jelzésű) l. [fejzetléc] ΘΕΟΔΩΡ' ΡΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΕΨΙΣΑΓΩΓΗΣ ¶ ΤΩ' Ν ΕΨΙΣ ΤΕ' ΣΣΑΡΑ ΤΟ' ΠΡΩΤΟΝ. ¶ [Τ]ΩΝ Τεσσαρων και εικοσι γραμματων. ¶ stb. 198^a l. Kolofon: Impressum Venetiis in ædibus Aldi Romani octauo calendæ Januariæ ¶ M·CCCCLXXXV. Concessum est eidem Aldo ab illustrissimo Se ¶ natu Veneto ne cui hunc librum liceat imprimere sub pœna ut in gratia. 198^b l. üres.

Lapnagyság: 21·2 × 31 cm.,² illetve 19·1 × 28·3 m.³ Ívek jelzése: α, β³—ΙΑ, α—b_{IIII}, AA—MM_{II}. Lapok száma: 198 számozatlan levél (396 oldal). A latin címlap és előszó antiquával van nyomtatva. A konturos olasz renaissancekezdetű betűk mintegy 4·5 cm. magasságúak. A sorok átlagos száma oldalankint 31. Élő oldalczímek s örjelek nincsenek.

Két példány, mindkettő *Jankovich* Miklós gyűjteményéből. Az egyik igen széles margóju példány, fekete és vörös tintával írt széljegyzetekkel, XVIII. sz. egyszerű bőrkötésben. Kár hogy a cím-

¹ V. ö. *Horváth* Ignác. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnymtatványai. Budapest, 1891. — 112 l.

² Az Inc. c. a. 637. jelzésű példánynál.

³ Az Inc. c. a. 639. jelzésű példánynál.

lap s az AA—MM_{II} ívek hiányzanak. Könyvtári jegye: **Inc. c. a. 637.**¹ — A másik jobban körülmetszett s a czímlap hjján teljes példány, ugyanesak XVIII. századi, aranyozott hátú bőrkötésben. Az α_{II} lapon látható fejezetlécz és T kezdőbetű kifestve, az utolsó, egészen a nyomtatásig körül metszett lap új papirosra felragasztva. Könyvtári jegye: **Inc. c. a. 639.**

1495.

3. Organon Aristotelis (hoc est logici ac dialectici libri). Görögül. Venetiis, 1495.

1^a l. Εἰς Ὀργανον Ἀριστοτέλους. ἢ Ἀνω Νύκτων. ἢ Ἠ' δὲ βίβλος Ἀριστοτέλους λογικῆς παιδείας. ἢ stb. 7-ik sor: ΣΚΙΠΠΩΝΟΣ ΚΑΡΤΕΡΟΜΑΧΟΥ. ἢ Γαίης ἐκ μυχάτων, τὸν πρὲν ποτε κόσμον ἀπολλύς. ἢ stb. 12-ik sor: Ἀλδοῦ Μανουκιῶ βασιλῆα ἢ Νε' ὄς εἰς φιλοσοφίαν Μουσαίων φίλοι, ἢ δ' ἀρετῆς, καὶ ἐμεῖο φίλ' Ἀλδοῦ, ἢ stb. 1^b l. ALDVS Manucius Romanus Alberto Pio principi Carpenfi. S. P. D. ἢ Neceffariam esse græcarū lra^β cognitionē hominibus nr̄is ita iam oēs existimāt: ἢ stb. 2^a l. Ἀλέξανδρος ἀγαθῆμερος φυσικὸς τῶ τοῦ ὄντως φιλοσοφῶν ἐραστῆ εὐπράττειν. ἢ Χρόνος ἦν, ὅτε μόνον περὶ ποιητικὴν τε καὶ ῥητορικὴν τέχνην κατε ἢ γενόμεν. stb. 2^b l. Σκιπίων καρτερόμαχος ὁ πιστωριεὺς τοῖς φιλοσοφίαν ἢ διώκουσι χαίρειν. ἢ 3^a (A_{III} jelzésű) l. [fejezetlécz] ΠΟΡΦΥΡΙΟΥ Εἰς Αἰῶνιαν. ἢ [Ο]ΝΤΟΣ Ἀναγκαίου Χρυσάορις καὶ ἢ stb. 13^a l. ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ. ἢ ΠΕΡΙ ὈΜΩΝΥΜΩΝ. [Ο]ΜΩΝΥΜΑ λέγεται, ὦν ὄνομα, ἢ stb. 233^b l. REGISTRVM HVIVS OPERIS 234^a l. Kolofon: Impressum Venetiis dexteritate Aldi Manucii Romani. ἢ Calendis nouembris. M.CCCC.LXXXXV. ἢ Concessum est eidem Aldo inuentori ab illustrissimo Se ἢ natu Veneto ne quis queat imprimere neq, hunc librum: ἢ neq, cæteros quos is ipse imprefferit: neq, eius uti inuento ἢ sub poena ut in gratia. ἢ 234^b l. In hoc uolumine continentur. ἢ Porphyrii introductio sine uniuersalia. liber unus. ἢ Aristotelis. ἢ Prædicamenta. liber unus. ἢ Peri herminias. i. de interpretatione. liber unus: siue sectiones sex. ἢ Priora resolutoria. libri duo. ἢ Posteriora resolutoria. libri duo. ἢ Topica. libri octo. ἢ Elenchi. libri duo. ἢ

¹ Horváthnál I. m. 112. l. Inc. c. a. 639a. jegy alatt szerepel.

2-rét. Lapnagyság: 19·7 × 29·3 cm. (Inc. c. a. 635) illetve 20·7 × 30·5 cm. (Inc. c. a. 635^a). Ívek jelzése. A — Nu, a — fiii. Lapok száma 234 (468 oldal). A latin szöveg antiquával nyomtatott, a fejezetléczek s kb. 5 cm. magas kezdőbetűk konturos reneszánsz fonatidomokból vannak összeállítva. Sorok átlagos száma oldalankint 30. Élő oldalczímek, őrjelek nincsenek.

Két példány, mindkettő *Jankovich* Miklós gyűjteményéből. Az **Inc. c. a. 635.** jelzésű XVIII. századvégi borjűfélbörkötésben, címlapján bejegyzéssel: *Ad ufū noviotor(um) Vallisumbrosæ. 1629.* Az **Inc. ec. a. 635/a.** jelzésű, amannál szélesebb margójú, de az első lapokon szúrágta példány egykorú fatáblás, kapcsos félbörkötésben maradt fenn, melynek tii—tui jelzésű lapjai hiányzanak. Címlapján alul e bejegyzés: *Tobias, Faber D.*¹

1497.

4. Aristotelis operum volumen secundum. Görögül. Venetiis, 1497.

1^a (*III jelzésű) l. [fejezetléc] ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΙΟΣ ΕΥΚ ΤΩΝ || ΛΑΕΡΤΙΟΥ. || [A]ριστοτέλης νικημάχου και φαιστιάδος, σταγειρι- || της. stb. 6^b l. 14-ik sor után [fejezetléc] ΒΙΟΣ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΔΙΟΓΕΝΗΝ. || [Θ]εόφραστος μελάντα έρέσιος, κναφείος ύός. ώς || φησιν stb. 10^b l. ΒΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ || 11^a l. ΚΑΤΑ ΦΙΛΟΠΟΝΟΝ. || stb. 11^b l. 22-ik sor: ΓΑΛΗΝΟΥ ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΊΣΤΟΡΙΑΣ. || 31^a (1 számozású) l. [Fejezetléc] ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΚΡΟΑΣΕΩΣ Η΄ || ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ, ΤΟ. Α΄ || [E]πειδή τὸ εἶδέναι καὶ τὸ ὑφίστασθαι συνβαίνει stb. 298^a l. Kolofon görögül és latinul: Excriptum Venetiis manu Itamnea i domo Aldi manutii Romani, & || græcorum studiofi. Mense Februario. M.III.D. || Impetratū est a dominis Venetis idē in hoc quod in cæteris impressis || græce domi nostræ. 298^b l. üres.

2-rét. Lapnagyság 21·6 × 31·1 cm. Ívek jelzése *, X, +, Q, a α — zφ, & ω, A—K. Lapok száma: 30 számozatlan, 265 számozott, összesen 298 levél (596 oldal). Konturos fejezetléczek és iniciálék 2—5 cm. magasságban. Sorok átlagos száma oldalankint 30. Élő oldalczímek és őrjelek vannak.

Mint e leírásból is kitűnik, példányunk nem teljes: a két

¹ V. ö. *Horváth Ignác*: I. m. 111—112. ll.

első levél, melyek *Hain*¹ szerint a tartalomjegyzéket, s *Aldus*nak *Albertus Pius*hoz intézett előszavát tartalmazzák, hiányzik. Egykorú liliomokkal és rozettákkal préselt barna bőrkötésben, melyről a rézköldökök és csatok hiányzanak. A felső tábla belső lapján, XV. sz. kézzel: iijgulden r. sc. és XVI. sz. kézzel a kötet tartalomjegyzéke; alul »*Jankovics Mikl(ós) gyűjt(eménye)*«. Szövegközti és marginális jegyzetekkel. Könyvtári jegye: **Inc. c. a. 675.**²

1497.

5. Aristotelis opera volumen quartum. Görögül. Venetiis, 1497.

1^a l. Τῶν ἐν τῆδε τῆ βιβλῳ περὶ ἐχομένων ὀνόματα καὶ τάξις. || Θεοφράστου περὶ φυτῶν ἱστορίας, βιβλία δέκα. || Τοῦ αὐτοῦ περὶ φυτῶν αἰτιῶν, βιβλία. ἔξ. || Ἀριστοτέλους προβλημάτων, τμήματα τριάκοντα καὶ ὀκτώ. || Ἀλεξάνδρου ἀφροδισιέως προβλημάτων, βιβλία δύο. || Ἀριστοτέλους μηχανικῶν, βιβλίον ἓν. || Τοῦ αὐτοῦ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, βιβλία δεκατέσσαρα. || Θεοφράστου τῶν μετὰ τὰ φυσικά, βιβλίον ἓν. || Eorum quæ in hoc libro continentur, nomina & ordo. || Theophrasti de historia plantarum, libri decem. || Eiusdem de causis plantarum, libri sex. || Aristotelis problematum, sectiones duo de quadraginta. || Alexandri aphrodisiensis problematum, libri duo. || Aristotelis mechanicorum, liber unus. || Eiusdem metaphysicorum, libri quatuordecim. || Theophrasti metaphysicorum, liber unus. || + || 1^b l. Aldus Manutius Alberto Pio Principi Illu. S. P. D. || ¶ Plato philosophus interrogatus Alberte Princeps Illu. πῶς ἀν ἀρισταδιο. || stb. 2^a l. [Fejezetlécz.] ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΤΩΝ ἹΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟ. Α. || [Τ]ῶ Ν Φυτῶν τὰς διαφορὰς καὶ τὴν ἄλλην || stb. 519^a l. Kolofon görögül és latinul: Exscriptum Venetiis in domo Aldi Manutii Calēdis Junii, M. III D. || Et in hoc ipertatū ē a dominis Venetis quod ī ceteris nostris græce ipreffis. 619^b l. üres.

2-rét. Lapnagyság: 20·1 × 29·1 cm. Ívek jelzése: aaaaaa—ωωω&&&, AAA—DDDΔΔΔ, AAAAA—ΞΞΞοοο, áa—éé, aa'—β'β', AAAAA—PPPοοο. Lapok száma: egy számozatlan, 226, 116, 42, 12, 121 számozott s végül egy számozatlan, mindössze 519 levél (1038 old.) Kiállítása ugyanolyan, mint az előző köteteké.

¹ Repertorium Bibliographicum-Stuttgart, 1827. I. köt. I. r. 200 l. 1657. sz.

² V. ö. *Horváth*: I. m. 122—123. ll.

Ép és tiszta példány, XVIII. századi bőrkötésben, *Jankovich* gyűjteményéből. Czímlapja alsó jobb sarkában e két kéztől eredő bejegyzések: »*Abrahamus Seidel pt. Ecclesi in Nimritz*« és *Nunc jun: jure hab. 1664*. Van ezenkívül egy pergamenkötésű töredék, mely az *da* jelzésű vagyis 344-ik laptól végig terjed s ugyancsak *Jankovich* gyűjteményéből való. Mindkét példány könyvtári jegye: **Inc. c. a. 675.**¹

1497.

6. Jamblichus de mysteriis Aegyptiorum etc. Venetiis, 1497.

1^a l. Index eorum, quæ hoc in libro habentur. ¶ Iamblichus de mysteriis Aegyptiorum. Chaldeorum. ¶ Assyriorum. ¶ Proclus in Platonicum alcibiadem de anima, atq; ¶ dæmone. ¶ Proclus de sacrificio & magia. ¶ Porphyrius de diuinis atq; dæmonibus. ¶ Synesius Platonicus de fomiis. ¶ Pfellus de dæmonibus ¶ Expositio Prisciani & Marfilii in Theophrastu de fen ¶ fu. phantasia. & intellectu. ¶ Alcinoi Platonici philosophi liber de doctia Platonis. ¶ Speufippi Platonis discipuli liber de platonis difiniti- ¶ onibus. ¶ Pythagoræ philosophi aurea uerba. ¶ Symbola Pithagoræ philosophi. ¶ Xenocratis philosophi platonici liber de morte. ¶ Marfilii ficini liber de uoluptate. 1^b Marfilii Ficinus florentinus Reuerēdissimo in christo patri. D. Ioāni Medici sanctæ romanæ ecclesiæ Cardinali suppliciter se cōmēdat. Cum epistolam ad te scribere statuissem in cardinea dignitate nuper tibi stb. 20-ik sor: ARGUMENTVM IN LIBRVM IAMBlicHI. ¶ Porphyrius, q̄ iter platonicos propter excellētiā phūs appellatur. lōgā stb. 2^a (aíi jelzésű) l. IAMBlicHVS DE MYSTERIIS. ¶ De cognitione diuinorum. ¶ [A]Egyptii scriptores putantes omnia inuēta esse a Mer ¶ curio ¶ stb. 184^b l. Kolofon: Venetiis mense Septembri. M.IIID. In ædibus Aldi. ¶ Nequis hunc librum queat imprimere, concessum est, ab Ill. S. V. 185^a l. REGISTRVM. 185^b l. üres.

2-rét. Lapnagyság: 20.6 × 29.3 cm.,² illetve 19.8 × 28 cm.³ Ívek jelzése: A—Z, &v. Lapok száma 185 számozatlan levél (370 oldal).⁴ Szép metszésű antiqua típusokkal szedett szöveg:

¹ V. ö. *Horváth* I. Id. m. 123. l.

² Az Inc. c. a. 683. jelzésű példányon.

³ Az Inc. c. a. 685. jelzésű példányon.

⁴ *Renouard* (Id. m. I. köt. 17. l.) szerint a végén van még egy tiszta lap.

öregbetűs élő oldalczímekkel, az összes lapok verzőján kusztoszokkal. A kisbetűvel előnyomatott inicziálék számára 2—5 sor magas ür hagyatott; kivétel a 2^b lap kezdőbetűje, mely 3·5 cm. magas kontur-rajzú fametszet. A sorok átlagos száma oldalanként 37.

Két példány, mindkettő *Jankovich* Miklós gyűjteményéből. Az egyik XVIII. sz. félbörkötésben, néhány széljegyzettel s erősen elpiszkolt, kissé szűrágta czimlappal, melynek felső margóján a bejegyzés látható: »*Collegij Soc. Jesv Cremsij Catalogo inscriptus Anno* || 1633.« Könyvtári jegye: **Inc. c. a. 683.** A másik XVIII. sz. szürke papirkötésbe kötött, rendkívül tiszta példány könyvtári jegye: **Inc. c. a. 685.**¹

1498.

7. Aristophanis comoediae novem. Görögül. Venetiis, 1498.

1^a ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΚΩΜΩΔΙΑΙ ΕΝΝΗΨΑ (*sic!*) || ARISTOPHANIS COMOEDIAE NOVEN. || Πλούτος Plutus. || Νεφέλαι Nebulae || Βάτραχοι Ranæ || Ἴππεις. Equites || Ἀχαρνείς. Acharnes || Σφήκες. Vespaë || Ὀρνίθες. Aues || Ἐιρήνη. Pax || Ἐκκλησιάζουσαι Contionantes || Ἐπιγράμμα εἰς ἀριστοφάνη. || stb. 1^b l. Aldus Manutius Romanus Danieli Clario Parmenii. S. P. D. || (p)Erbeati illi mihi uidentur clari uir doctissime, qui hoc tem- || pore stb. 2^a (2-vel jelzett) l. 11-ik sor: Μάρκος Μουσοῦρος ὁ Κρής τοῖς ἐντευζομένοις εὐπράττειν. stb. 2^b l. 22-ik sor: Σκιπώνδος Καρτερομάχου τοῦ πιστωρέως. || stb. 3^a l. ἘΚ ΤΟΥ ἘΓΧΕΙΡΙΔΙΟΥ ἩΦΑΙΣΤΙΩΝΟΣ, ἘΠΙΤΟΜΗ ΤῶΝ ἘΝΝΗΨΑ ΜΕΤΡῶΝ. || stb. 3^b l. 16-ik sor: ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΙΚΑΙΝΟΥ || stb. 5^a l. alulról 4-ik sor: ἘΚ ΤῶΝ ΠΛΑΤῶΝΙΟΥ, ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΑ Σ ΚΩΜΩΔΙῶΝ. || 6^a l. 6-ik sor: ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΒΙΟΣ. stb. 9^a (α jelzésű) l. [Fejezetlécz.] ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ, ΠΛΟΥΤΟΣ. || Καρίων οἰκέτης. || [Ω]Σ Ἀργαλέον πρᾶγμα ἔστιν ὃ Ζεῦ καὶ θεοί || stb. 347^b l. Venetiis apud Aldum. M. IID. Idibus Quintilis. || In hoc idem quod in aliis noftris impetrauimus.

2-rét. Lapnagyság 20·3 × 30·1 cm. Ívek jelzése: α—ω, Α—Τiii. Lapok száma: 347 számozatlan levél (694 oldal). A latin szöveg antikvával, a görög szöveg két nagyságú tipussal van szedve

¹ V. ö. *Horváth*. Id. m. 123. l., a hol a 2-ik példány Inc. c. a. 683/a. alatt szerepel.

még pedig a bevezető részek s a szöveg alatt és szélén folyó-jegyzetek a kisebbikkel. A fejezetléczek, nem az egész nyomtatás tükrére terjeszkednek ki, hanem csakis a főszöveg fölött állanak. Az inicziálék 4.4 cm. magas kontur-rajzú fametszetek. A szöveg-sorok átlagos száma oldalanként változik; a jegyzeteknél átlag 42. Az élő oldalcímek s az őrjelek kisebb típussal vannak szedve, mint a főszöveg.

XVIII. századi aranyozott borjúbörkötésű, jól konzervált példányunk a *Jankovich*-gyűjteményből való. Könyvtári jegye: **Inc. c. a. 711.**¹

1499.

8. Epistolarum graecarum collectio. Görögül. Venetiis, 1499. 2 kötet.

I. kötet. 1^a l. Ἐπιστολαὶ διαφόρων φιλοσόφων. ῥητό- || ρων. σαφιστῶν. ἐξ πρὸς τοῖς εἰκοσι. || ὧν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ || ἐξῆς εὐρήσεις || σελίδι. || Epistolae diuerforum philosophorum. ora- || torum. Rhetorum sex & uiginti. || Quorum nomina in se || quenti in uenies || Pagina. || 1^b l. A levélírók neveinek felsorolása görögül 2^a l. Epistolares ftili & nomina eorū qui cōposuerūt qua^s || hoc uolumen continet || epistolas. || Synefius, Diogenes. Theophylactus. || Demosthenes. Crates. Aelianus. || Plato. Anarcharfis. Aeneas. || Ariftoteles. Euripides. Procopius. || Philippus. Theano. Dionysius. || Alexander. Meliffa. Lyfis. || Hippocrates. Mya. Amafis. || Democritus. Alciphron. Mufonius. || Heraclitus. Philostratus. || Epistolarum congregatio uirorum doctorum || Quos priscum produxit ceu rofas tempus. || Quarum & si defluit flos, at unguenti elegātia || Permanet fatis ad flatum boni odoris. || Sic & doctorum & si uiridis aetas uitae || Velociter tranfacta est, at lucubrationū elegantia, || Permanet abunde ad sempiternam gloriam. || 2^b l. ΕΠΙΣΤΟΛΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ. (τ)²Ὠν ἐπιστολικῶν τύπων ἡρακλειδῆ ἐχόντων τὴν θεωρί- || αν stb. 7^a l. (α jelzettel): ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ || ΝΙΚΑΝΔΡΩ. || (π)Αἰδᾶς ἐγὼ λόγοις ἐγεννησάμην. τοῖς μὲν, ἀπὸ τῆς || stb. 265^a l. ΤΕΛΟΣ. || Ezután az ívek regisztere. 266^a l. Kolofon: Venetiis apud Aldum menfe Martio. M.ID. cum pri- || uilegio ut in caeteris. || 266^b l. üres.

¹ V. ö. *Horváth*: Id. m. 197. 1.

II. köt. 1^a l. Első hasáb: ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ || Βασιλείου τοῦ μεγάλου. || Λιβανίου τοῦ σοφιστοῦ. || Χίωνος τοῦ πλατωνικοῦ. || Ἀΐσχινου καὶ || Ἰσοκράτους τῶν ῥητόρων. || Φαλαρίδου τοῦ τυράννου || Βροῦτου ῥωμαίου. || Ἀπολλωνίου τοῦ τυανέως || Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου. || Második hasáb: EPISTOLAE || Bafilii Magni || Libanii Rhetoris. || Chionis Platonici, || Aeschinis & || Isocratis oratorum || Phalaridis Tyranni. || Bruti Romani. || Apollonii Tyanensis. || Iuliani Apostatae. 1^b l. Aldus Manutius Romanus Antonio || Codro Vrceo. S. P. D. || Collegimus nuper Codre doctissime quotquot habe- || re stb. . . . Venetiis quinto-||decimo calendas maias M. ID. 2^a (au: jelzetű) l.: ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑΙ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ || ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΙ ΛΙΒΑΝΙΟΥ || ΤΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ. || Βασιλείου, Λιβανίου. || stb. 137^b l. Kolofon: Venetiis apud Aldum. eadē qua caetera cōditione. ||

4-rét. Két kötet. Lapnagyság: 15·4 × 21·2 cm.,¹ illetve 14·9 × 21·1 cm.² Ívek jelzése: I. köt. *, α—ω, Α—Δ; II. kötet: α—σ. Lapok száma: az első kötetben 266, a másodikban 138, összesen 404 levél (808 oldal). Latin szövege antikva betűkkel nyomtatott. Őrjelek vannak, élő oldalczímek nincsenek. Sorok átlagos száma oldalankint 26. A kisbetűvel előnyomatott inicziálék számára 2—4 sornyi üres tér áll rendelkezésre.

Teljes példány *Jankovich* Miklós gyűjteményéből; az első, XVIII. századi aranyozott borjubörkötésű, rész címlapjának verzőjén nagy tojásdad bélyegző, e felírással: »EX BIBLIOTHECA ACAD. GEORGE AUGUSTA.«, alatta a göttingeni könyvtár duplum-bélyegzője. A sima hártyakötésű második rész elülső őrlapján e bejegyzés: »*Ex Bibl. Carprovidiana Helm., || =stadii A° 1804 a Florenis 24.*« Könyvtári jegye: **Inc. c. a. 1061.**³

¹ Az első kötetnél.

² A második kötetnél.

³ V. ö. *Horváth*: Id. m. 138. l.